

Barbara Wieliczko¹

Zakład Finansów Rolnictwa,
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut
Badawczy w Warszawie

Środowiskowe aspekty polityki rolnej UE i USA – wybrane problemy

Environmental aspects of the agricultural policy in the EU and USA – chosen issues

Synopsis. UE i USA pozostają największymi eksporterami produktów rolno-spożywczych. Kwestie ochrony środowiska i zabezpieczenia potencjału produkcyjnego obszarów wykorzystywanych rolniczo są od dawna przedmiotem zainteresowania w UE i USA. Konieczność zapewnienia zdolności produkcyjnej rolnictwa w obliczu zmian klimatycznych powoduje, iż aspekty środowiskowe polityki rolnej nabierają coraz większego znaczenia. W związku z tym należy określić, na ile polityka rolna największych eksporterów produktów tego sektora uwzględnia kwestie środowiskowe i czy odpowiada to potrzebom rolnictwa i środowiska naturalnego. Celem artykułu jest pokazanie różnic i podobieństw dotyczących środowiskowych aspektów polityki rolnej UE i USA oraz ocena wpływu przyjętych rozwiązań na sektor rolny i środowisko naturalne. Artykuł opiera się na analizie instrumentarium oraz danych o skali wsparcia i zakresie wdrożenia poszczególnych instrumentów.

Słowa kluczowe: rolnictwo, środowisko naturalne, PWR, polityka rolna USA

Abstract. The EU and the USA remain the largest exporters of agri-food products. Protection of the environment and production potential of the areas used for agriculture have long been of interest in the EU and the USA. The need to ensure the capacity of agriculture facing climate change increases the importance of the environmental aspects of agricultural policy. Therefore, it must be determined how agricultural policies take into account environmental issues and whether it meets the needs of both the agriculture and the environment. The purpose of this article is to present the differences and similarities concerning the environmental aspects of the EU and US agricultural policies and to assess the impact of the solutions on the agricultural sector and the environment. Article based on an analysis of instruments used and the data on the scale of the support and the implementation of the various instruments.

Key words: agriculture, natural environment, CAP, US agricultural policy

Wprowadzenie

Problematyka dotycząca środowiska naturalnego staje się coraz bardziej istotną kwestią w dyskusji na temat przyszłości rolnictwa. Zmiany klimatyczne i presja innych sektorów gospodarki oraz procesy urbanizacyjne ograniczają dostępność ziemi oraz innych zasobów naturalnych niezbędnych w działalności rolniczej. Jednocześnie rolnictwo uważane jest za ten dział gospodarki, którego aktywność prowadzi nie tylko do powstawiania niekorzystnych dla środowiska efektów zewnętrznych, ale również wytwarza dobra publiczne związane ze środowiskiem. Stymulowanie tych pozytywnych

¹ Dr, e-mail: Barbara.Wieliczko@ierigz.waw.pl

środowiskowych aspektów prowadzenia działalności rolniczej oraz ograniczanie jej negatywnych skutków stało się elementem polityki rolnej w wielu krajach.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie środowiskowych aspektów polityki rolnej UE i USA oraz wskazanie na najważniejszych wad i zalet obu podejść w odniesieniu do uzyskiwanych efektów. Artykuł opiera się na analizie rozwiązań dotyczących kształtu i charakteru wdrażanych w obu systemach instrumentów prośrodowiskowych. Natomiast ocena tych działań bazuje na omówieniu wyników dotychczasowych badań dotyczących funkcjonowania tych elementów polityki rolnej.

Kwestie środowiskowe w polityce rolnej UE

Wspólna Polityka Rolna (WPR) zawiera obecnie szereg instrumentów bezpośrednio odnoszących się do problematyki ochrony środowiska i bioróżnorodności. W odniesieniu do kwestii środowiskowych ostatnia reforma WPR określająca zasady jej funkcjonowania w okresie 2014-2020 nie wprowadza rewolucyjnych zmian w podejściu do aspektów środowiskowych. W rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1307/2013 wyznaczającym zasady działania systemu płatności bezpośrednich jedyną prośrodowiskową zmianą jest wprowadzenie tzw. zazielenienia, czyli nowej kategorii płatności bezpośrednich – płatności za praktyki rolnicze korzystne dla klimatu i środowiska. Praktyki te mają charakter obowiązkowy dla beneficjentów płatności bezpośrednich, których gospodarstwa rolne są większe niż minimalne progi wielkości wyznaczone dla poszczególnych praktyk. Oznacza to, że gospodarstwa mniejsze częściowo lub całkowicie będą zwolnione z realizacji zazielenienia. W związku z tym, wbrew wstępnym założeniom Komisji Europejskiej (KE), zazielenienie nie będzie tak powszechnym elementem WPR. W wyniku negocjacji ostatecznie ustalono następujące działania za praktyki korzystne dla środowiska:

- dywersyfikacja upraw;
- utrzymywanie istniejących trwałych użytków zielonych;
- utrzymywanie na użytkach rolnych obszaru proekologicznego.

Należy jednakże zaznaczyć, iż możliwe jest uznanie podobnych praktyk za równoważne wyżej wymienionym. Dywersyfikacja upraw ma dotyczyć jedynie gospodarstw prowadzących uprawy na powierzchni co najmniej 10 ha UR. W przypadku obszaru proekologicznego minimalna powierzchnia UR, która podlega obowiązkowi zachowania takiego obszaru w gospodarstwie to 15 ha. Natomiast w odniesieniu do zachowania istniejących trwałych użytków zielonych nie wprowadzono żadnego ograniczenia.

Szersze instrumentarium dotyczące środowiska naturalnego zawiera polityka rozwoju obszarów wiejskich, której zasady funkcjonowania w okresie 2014-2020 określono w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1305/2013.

Należy również zaznaczyć, iż w ramach wsparcia dostępu rolników do usług doradczych uwzględniono również usługi dotyczące poprawy wyników gospodarstwa rolnego w zakresie jego oddziaływania na środowisko oraz zwiększenia przyjazności gospodarstwa dla środowiska oraz inwestycji dla klimatu. Także w przypadku inwestycji w środki trwałe wsparcie dostępne jest dla inwestycjami nieprodukcyjnymi związanymi z osiągnięciem celów rolno-środowiskowo-klimatycznych. Nadal realizowane ma być wsparcie dla zalesiania lasów i zapobieganie zniszczeniom lasów na skutek klęsk

żywiolowych. Dodatkowo ma być również wspieranie zakładania systemów rolno-leśnych. Kluczowym elementem instrumentarium na rzecz środowiska naturalnego wciąż mają być działania rolnośrodowiskowe obecnie zwane działaniami rolno-środowiskowo-klimatycznymi. Celem tego działania jest zachowanie i promowanie praktyk rolniczych, które są korzystne dla środowiska i klimatu. Do tej pory elementem programów rolno-środowiskowych było rolnictwo ekologiczne. Obecnie ma ono być wydzielone jako odrębny instrument. Wprowadzono również nowe działanie dotyczące lasów, które ma jednakową konstrukcję, jak działanie rolno-środowiskowe jest to działanie o nazwie usługi leśno-środowiskowe i klimatyczne i ochrona lasów. Kolejnym elementem działań środowiskowych są płatności dla obszarów Natura 2000 i płatności związane z ramową dyrektywą wodną.

Najważniejszym elementem o charakterze prośrodowiskowych pozostają jednak działania rolno-środowiskowo-klimatyczne. Mają one bardzo zróżnicowany charakter w zależności od kraju, a nawet regionu i obejmują szeroki wachlarz praktyk służących nie tylko ograniczaniu negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko lub dostarczaniu przez ten sektor dóbr publicznych, ale także obejmują inicjatywy służące zachowaniu bioróżnorodności przyrodniczej. Regulacje UE dotyczące tego instrumentu dają państwom członkowskim bardzo duże pole manewru, jeśli chodzi o wybór praktyk, które objęte są tym instrumentem². Również kwestia wyboru grupy docelowej beneficjentów tego działania pozostaje w gestii państw członkowskich, które mogą także różnicować stawki płatności dla korzystających z tego działania. Przykładem jest tu projekt polskiego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, gdzie w przypadku pakietu „Ochrona gleb i wód” do powierzchni nie większej niż 10 ha ma przysługiwać 100% stawki podstawowej, a do powierzchni 10,1-20,0 ha jedynie 50% tej stawki.

Obecna reforma WPR praktycznie nie wprowadziła zmian w instrumentarium dotyczącym środowiska. Z uwagi na krytyczną ocenę Europejskiego Trybunału Obrachunkowego, w latach 2014-2020 działania mają być precyzyjniej ukierunkowane, a stawki zróżnicowane i dostosowane do faktycznych kosztów [European... 2011]. Jednakże trudno spodziewać się, aby zmiany te doprowadziły do faktycznego znaczącego podniesienia efektywności wydatków ponoszonych na działania rolno-środowiskowe i zwiększenia pozytywnych efektów ich wdrażania.

Kwestie środowiskowe w polityce rolnej USA

Polityka rolna Stanów Zjednoczonych jest całkowicie inaczej zbudowana niż WPR. Kluczowym aspektem polityki rolnej USA jest ochrona rolników przed skutkami wszelkiego rodzaju niekorzystnych zjawisk [Bureau 2012], choć należy również zauważyć, iż 80% wydatków w ramach obecnie obowiązującego tzw. Farm Bill, czyli ustawy określającej kształt polityki rolnej na kolejny okres oraz wysokości środków przeznaczonych na ten cel, to środki niezwiązane z rolnictwem [The farm... 2014].

Aspekty środowiskowe w polityce rolnej USA pojawiły się już w latach 30. XX wieku i dotyczyły przede wszystkim ochrony gleb. W ramach polityki rolnej funkcjonuje obecnie ponad 20 programów ochrony środowiska. W połowie lat 80. XX wieku wprowadzono

² Bardzo szeroko kwestia ta została omówiona w artykule: S. M. Javadzadeh, A. Mehraban, A. Ebrahimi, H. Javadi [2014]: Agri-Environmental: A review. *Advance in Agriculture and Biology* nr 1(2), ss. 93-104.

odłogowanie, które stało się kluczowym elementem polityki środowiskowej w rolnictwie [Claassen 2003]. Począwszy od lat 90. XX wieku zakres instrumentów związanych z ochroną środowiska był coraz rozszerzany³. Uwzględniono m.in. jakość wody i powietrza. Obecnie programy ochrony środowiska obejmują:

- ochronę zasobów wody pitnej;
- ograniczanie erozji gleb;
- ochronę i przywracanie lasów oraz obszarów podmokłych;
- ochronę naturalnie występujących gatunków flory i fauny;
- pomoc rolnikom, których gospodarstwa zostały zniszczone na skutek klęsk naturalnych.

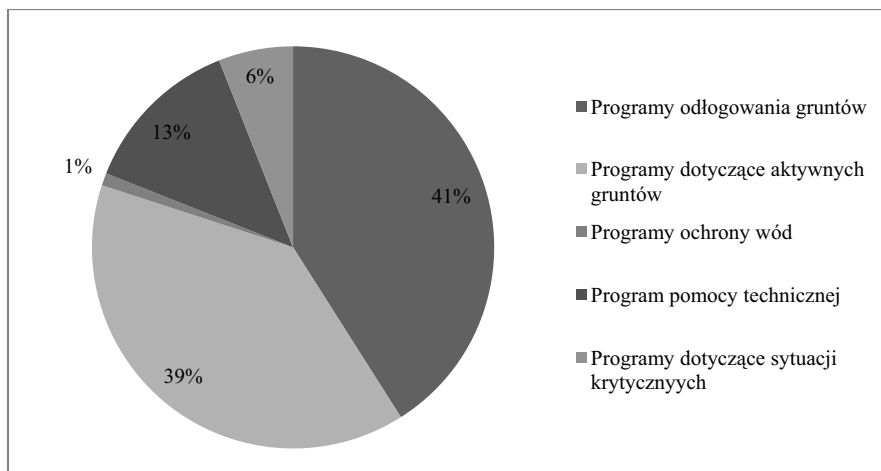
W przypadku wielu programów poziom finansowania został zamrożony w 2003 roku i od tego czasu nie został podniesiony. W 2012 r. w strukturze wydatków na ochronę środowiska w ramach polityki rolnej dominowała ochrona gleby, czyli odłogowanie i ograniczenie intensywności wykorzystania gleby, a na ten cel przeznaczano ponad 80% środków na cele ściśle środowiskowe (rys. 1). Największa kwota przeznaczona na jeden program jest wydatkowana na Environmental Quality Incentives Program (EQIP), na który wydatkowane jest 1,4 mld dolarów (do 2011 było to 1,75 mld) i obejmuje cały kraj. W ramach tego programu maksymalna kwota wsparcia to 300 tys. dolarów (przed 2008 limit wynosił 450 tys.). Jeśli chodzi o projekty dotyczące rolnictwa ekologicznego roczny limit wsparcia to 20 tys. dolarów, a jednorazowy dla 6-letniego kontraktu to 80 tys. dolarów.

Innym przykładem programu środowiskowego jest Conservation Reserve Program, administrowany przez Farm Service Agency. W jego ramach rolnicy uzyskują coroczną płatność za rezygnację z prowadzenia produkcji rolnej na obszarach wrażliwych i uprawiają na nich gatunki, które przyczynią się do podniesienia jakości i kondycji środowiskowej tego obszaru (np. ograniczenie erozji, poprawa jakości wody). Rolnicy podejmują takie zobowiązania na okres 10-15 lat. Stawki na akr są zróżnicowane w ramach danego rodzaju praktyk w zależności od stanu. Wnioski o udział w programie są oceniane w oparciu o wartość środowiskową, jaką przyniesie uczestnictwo w programie zgłaszanego obszaru. Kontrakty podpisywane są z rolnikami, których wnioski uzyskały największy poziom indeksu korzyści środowiskowych (Environmental Benefits Index – EBI). Na jego wysokość wpływ mają następujące elementy:

- korzyści dotyczące naturalnych gatunków flory i fauny;
- korzyści dotyczące jakości zasobów wodnych;
- korzyści gospodarstwa rolnego związane z ograniczeniem erozji;
- korzyści dotyczące jakości powietrza;
- trwałość uzyskanych rezultatów, tj. to, czy uzyskane korzyści będą utrzymane po zakończeniu kontraktu;
- koszty – zarówno coroczne płatności, jak i koszt podjęcia praktyk prośrodowiskowych.

Wprowadzenie tego wskaźnika zwiększyło efektywność programów rolno-środowiskowych, zaś system o charakterze aukcyjnym ubiegania się o kontrakty rolno-środowiskowe podniósł ich efektywność kosztową [Claassen, Cattaneo, Johansson 2008].

³ Szczegółowe omówienie polityki rolno-środowiskowej USA do końca XX wieku zawiera publikacja: R. Claassen et al. [2001]: *Agri-Environmental Policy at the Crossroads: Guideposts on a Changing Landscape*, Agricultural Economic Report Number 794, Economic Research Service/USDA, Washington.

Rys. 1. Struktura wydatków na programy środowiskowe polityki rolnej USA w 2012 r.

Fig. 1. Structure of expenditures on the US environmental programmes within its agricultural policy in 2012

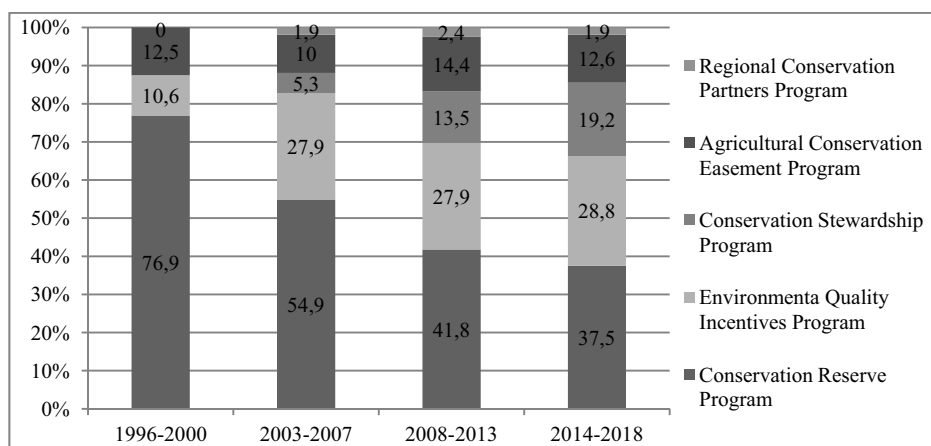
Źródło: [Stubbs 2013].

Uwzględnienie w ramach instrumentów środowiskowych wsparcia dla rolników, którzy ponieśli straty na skutek klęsk naturalnych wydaje się nie w pełni uzasadnione. Takie instrumenty w UE znajdują się w pakietach mechanizmów ograniczania i ochrony przed ryzykiem prowadzenia działalności rolniczej czy stabilizacji dochodów z tej działalności. W USA jednak znalazły się w puli działań środowiskowych. Do takich mechanizmów należy program pomocy klęskowej dla upraw niepodlegających ubezpieczeniu – Noninsured Crop Disaster Assistance Program. W ramach tego programu przyznawane jest wsparcie dotyczące upraw, których nie obejmują ubezpieczenia od klęsk naturalnych. Pomoc przyznawana jest wtedy, gdy na skutek klęsk naturalnych nie udało się dokonać zasiewu lub zniszczone zostały uprawy czy plony. Katastrofy naturalne uwzględniane w tym programie obejmują nie tylko niekorzystne zjawiska pogodowe, ale także m.in. szkody związane z plagą owadów niszczących uprawy. Udział w programie ma charakter ubezpieczenia od strat spowodowanych wystąpieniem klęsk naturalnych. Zgłaszający się do programu rolnicy wpłacają składkę sięgającą od 250 do 1875 dolarów w zależności od tego, ile obejmuje upraw i jak rozległy jest obszar podlegający ochronie⁴. Okres ubezpieczenia jest uzależniony od tego, jakiego rodzaju uprawy dotyczy.

Interesującym programem jest Voluntary Public Access And Habitat Incentives Program (VPA-HIP), w ramach którego rolnicy udostępniają część obszaru swojego gospodarstwa na rekreację związaną z naturą, jak np. łowiectwo czy wędkarstwo.

Nowym elementem środowiskowych aspektów polityki rolnej USA jest konieczność spełniania minimalnych standardów ochrony środowiska na obszarach wrażliwych. Ten obowiązek został wprowadzony w ramach ustawy z 2014 roku. Spełnianie tych minimalnych standardów zgodności z ochroną środowiska (ang. conservation compliance) jest warunkiem koniecznym do ubiegania się o wiele federalnych programów rolnych, w tym także możliwości korzystania z pożyczek oferowanych przez Farm Service Agency.

⁴ Chodzi tu nie o powierzchnię gospodarstwa, ale o to, czy znajduje się ono w jednym czy w kilku hrabstwach.

Rys. 2. Struktura wydatków na programy środowiskowe polityki rolnej USA w poszczególnych okresach wsparcia w latach 1996-2018

Fig. 1. Structure of expenditures on the US environmental programmes within its agricultural policy during each support period in the years 1996-2018

Źródło: USDA, ERS.

Należy również odnotować zmiany w strukturze środków przeznaczonych na ochronę środowiska w polityce rolnej USA (rys. 2). Rozwiązania przyjęte w Farm Bill 2014-2018 prowadzą do kontynuacji trendy zwiększania wsparcia prośrodowiskowego na obszary objęte produkcją rolną, kosztem działań kierowanych na tereny trwale lub czasowo wyłączone z produkcji rolnej. Jest to związane z koniecznością objęcia działaniami z zakresu ochrony środowiska większego obszaru. W szczytowym okresie programy odłogowania obejmowały 10% obszaru wykorzystywanego rolniczo [Claassen 2014], co nie wystarcza do zapewnienie długotrwałej zdolności produkcyjnej rolnictwa USA.

Wnioski

Polityka rolno-środowiskowa w UE i USA jest odmienna zarówno w zakresie celów i sposobów ich realizacji. W przypadku UE podstawowym argumentem za wprowadzeniem tej polityki jest zawodność rynku. Jednocześnie jest to wyraz woli politycznej do płacenia rolnikom za pozytywne efekty zewnętrzne wytwarzane przez sektor rolny. Ponadto działania prośrodowiskowe są w UE ściśle związane z polityką rozwoju obszarów wiejskich i mają one również pozytywnie oddziaływać na ten rozwój⁵. Co więcej, wsparcie to, jako element polityki rozwoju obszarów wiejskich, ma również służyć rozwojowi wsi. Ważną kwestią w polityce rolno-środowiskowej UE jest także ochrona krajobrazu. Natomiast w USA kluczowym celem wsparcia jest ograniczenie negatywnych skutków

⁵ J. Bernstein, J. Cooper, R. Claassen [2004]: Agriculture and the Environment In the United States and EU [w:] U.S.-EU Food and Agriculture Comparisons / WRS-04-04, Economic Research Service, USDA, Washington, ss. 66-77.

zewnętrznych związanych z rolnictwem. Działania środowiskowe wdrażane w tym kraju są bardziej ukierunkowane, ograniczone do kilku negatywnych efektów zewnętrznych i w większym stopniu biorą pod uwagę faktyczne koszty utraconych możliwości.

Porównanie aspektów środowiskowych polityki rolnej stanowiły częsty element prac badawczych z zakresu polityki rolnej pod koniec XX w. i na początku XXI wieku⁶. Obecnie temat ten nie jest popularny, co może wynikać z braku istotnych zmian w polityce rolno-środowiskowej prowadzonej przez UE i USA.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż zarówno w USA, jak i UE rozwój instrumentarium związanego ze środowiskiem związany był z koniecznością zmian w sposobie wspierania rolników wynikających z umów handlowych realizowanych w ramach Rundy Urugwajskiej i późniejszych ustaleń WTO [Baylis, Rausser, Simon 2003].

Obecnie zarówno USA, jak i UE polityka rolna uwzględnia wiele niekorzystnych dla środowiska aspektów prowadzenia działalności rolniczej i oferuje programy mające zachęcać do ograniczenia praktyk negatywnie wpływających na zasoby naturalne. Jednocześnie w obu przypadkach prowadzone działania są silnie zróżnicowane terytorialnie w zależności od lokalnej specyfiki. Większość działań ma charakter dobrowolnych zobowiązań do realizowania określonych praktyk rolnych i nie wskazuje żadnych mierzalnych efektów, które miałyby być uzyskane. Należy przy tym podkreślić, iż w wielu państwach OECD działania środowiskowe polityki rolnej mają właśnie taki charakter [Vojtech 2010].

Istotną różnicą między polityką rolno-środowiskową w USA i UE jest poziom wydatków przeznaczonych na ten cel. W przypadku polityki UE na kwestie środowiskowe przeznaczone jest co najmniej 30% środków na politykę rozwoju obszarów wiejskich, czyli ok. 7,5% środków WPR.

Obecnie coraz powszechniej podejmowana jest, zarówno w UE, jak i USA, kwestia emisji gazów cieplarnianych w ramach działalności rolniczej. Uwzględnienie tego problemu w instrumentarium polityki rolnej jest trudne. Najlepszym sposobem jest wycena negatywnych efektów zewnętrznych i wdrożenie zasady „zanieczyszczający płaci”. Wydaje się jednak, że taka zasada ma tylko wtedy szanse na przyniesienie realnych i wymiernych korzyści, jeśli podlegają jej wszyscy producenci. Co więcej, wobec szybkiego rozwoju rolnictwa w wielu państwach, które do niedawna nie były liczącymi się producentami żywności, konieczne byłoby wprowadzenie tej zasady na poziomie globalnym, aby nie zaburzać funkcjonowania rynku i nie prowadzić do prowadzenia rabunkowej dla zasobów naturalnych działalności rolniczej na obszarach, na których koszty zanieczyszczania środowiska muszą być uwzględniane w rachunku ekonomicznym.

Wprowadzenie i w UE i USA obowiązkowych praktyk prośrodowiskowych jest działaniem pozornie przyczyniającym się do zwiększenia dbałości o środowisko. W obu przypadkach jest to instrument, któremu podlega jedynie część rolników, a wprowadzone wymagania nie będą miały istotnego przełożenia na poprawę stanu środowiska naturalnego.

Efektywność i skuteczność instrumentów polityki rolno-środowiskowej zarówno w UE, jak i USA nadal pozostaje niska. Brakuje również systematycznego i dogłębnego badania efektów realizowanych działań. Problem ten jest jednak coraz powszechniej dostrzegany nie tylko przez badaczy problematyki rolno-środowiskowej, ale również przez same instytucje administracji publicznej. Dobrym tego przykładem jest raport *Additionality*

⁶ Przegląd literatury z tego okresu zawiera artykuł: K. Baylis, S. Peplow, G. Rausser, L. Simon [2008]: Agri-environmental policies in the EU and United States: A comparison, *Ecological Economics* nr 65, ss. 753-764.

in U.S. Agricultural Conservation and Regulatory Offset Programs przygotowany przez Economic Research Service (ERS), jednostkę podległą amerykańskiemu Departamentowi ds. Rolnictwa. ERS zbadał efekt netto interwencji rozumiany jako efekty, które nie wystąpiłyby bez realizacji działania – dodany efekt (ang. additionality). Wskazano, na zróżnicowanie efektów w zależności od wdrażanego działania. Zwrócono również uwagę na konieczność rezygnacji ze stosowanego do tej pory założenia, iż zawsze występuje cały oczekiwany efekt działania, co powinno pozwolić na rzetelniejszą ocenę stosowanych i projektowanych instrumentów polityki ochrony środowiska.

Wciąż konieczne jest również postulowane od wielu lat zwiększenie koordynacji między poszczególnymi instrumentami prośrodowiskowymi. Należy przy tym pamiętać, iż niektóre działania mogą mieć negatywne skutki dla realizacji innych celów polityki środowiskowej. W związku z tym należy brać pod uwagę również te aspekty przy decydowaniu o realizacji określonych praktyk prośrodowiskowych. Niezbędne jest także prowadzenie działań nie na poziomie pojedynczych gospodarstw, ale grup gospodarstw w celu zwiększenia skuteczności wdrażanych działań.

Zarówno polityka rolno-środowiskowa USA, jak i UE nie jest w pełni przygotowana na problem zmian klimatycznych i konieczności intensyfikacji działań mających ograniczyć negatywne skutki zmian warunków prowadzenia działalności rolniczej. Wydaje się, iż kluczowe jest wdrożenie takich instrumentów, które będą miały charakter obowiązkowy i obejmą wszystkich rolników. Szczególnie ważna jest kwestia gospodarowania zasobami wody, gdyż zmiany klimatyczne najprawdopodobniej mogą doprowadzić do zwiększenia się obszaru długotrwałych susz. Naturalnie problem zarządzania zasobami wody nie ogranicza się do polityki rolnej i ma znacznie szerszy charakter, jednakże rolnictwo jako kluczowy konsument wody powinno aktywnie uczestniczyć w działaniach mających na celu poprawę efektywności gospodarki wodnej.

Literatura

- Agricultural Act of 2014: Highlights and Implications – Conservation. [Tryb dostępu:] <http://www.fsa.usda.gov>. [Data odczytu: kwiecień 2014].
- Baylis K., Peplow S., Rausser G., Simon L. [2008]: Agri-environmental policies in the EU and United States: A comparison. *Ecological Economics* nr 65, ss. 753-764.
- Baylis K., Rausser G.C., Simon L. [2003]: Agri-Environmental Programs in the United States and European Union. Department of Agricultural and Resource Economics, University of California at Berkeley, Berkeley.
- Bernstein J., Cooper J., Claassen R. [2004]: Agriculture and the Environment In the United States and EU [w:] U.S.-EU Food and Agriculture Comparisons WRS-04-04. Economic Research Service, USDA, Washington, ss. 66-77.
- Bureau J.-Ch. [2012]: Latest U.S. Farm Bill Developments. European Parliament, Brussels.
- European Court of Auditors [2011]: Is agri-environment support well designed and managed? *Special Report* nr 7, European Court of Auditors.
- Claassen R. [2003]: Emphasis Shifts in U.S. Agri-Environmental Policy. *Amber Waves*, nr November, ss. 39-44.
- Claassen R. [2014]: 2014 Farm Act Continues Most Previous Trends In Conservation. *Amber Waves*, nr May.
- Claassen R., Cattaneo A., Johansson R. [2008]: Cost-effective design of agri-environmental payment programs: U.S. experience in theory and practice. *Ecological Economics*, volume 65, issue 4, ss. 737-752.
- Claassen R., Hansen L.R., Peters M., Breneman V., Weinberg M., Cattaneo A., Feather P., Gadsby D., Hellerstein D., Hopkins J., Johnston P., Morehart M., Smith M. [2001]: Agri-Environmental Policy at the Crossroads: Guideposts on a Changing Landscape. *Agricultural Economic Report* nr 794, Economic Research Service/USDA.

- Claassen R., Horowitz J., Duquette E., Ueda K. [2014]: Additionality in U.S. Agricultural Conservation and Regulatory Offset Programs. *Economic Research Report* nr 170, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service.
- Javadzadeh S. M., Mehraban A., Ebrahimi A., Javadi H. [2014]: Agri-Environmental: A review, *Advance in Agriculture and Biology*, 1(2), ss. 93-104.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi [2014]: Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 – 2020 (PROW 2014-2020), Warszawa.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, Dz. U. L 347.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009, Dz. U. L 347.
- Stubbs M. [2013]: *Agricultural Conservation: A Guide to Programs*, Congressional Research Service, Washington.
- The farm bill. A trillion in the trough, *The Economist*, February 8th 2014.
- Vojtech V. [2010]: *Policy Measures Addressing Agri-environmental Issues*, OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No. 24, OECD Publishing.